

MUÂVİYE B. EBÎ SÜFYÂN'IN SİYASÎ KARARLARINDA KELB KABİLESİNİN ROLÜ

Yrd. Doç. Dr. Yunus AKYÜREK
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

ÖZ

Arap dâhilerinden olduğu varsayılan Muâviye b. Ebî Süfyân aynı zamanda tarihteki en başarılı siyaset adamlarından birisidir. Kureys'in siyasî ve idarî tecrübeye sahip Benû Ümeyye ailesine mensubiyeti, kişisel becerileri, Halife Osman'ın mülayim yapısından ve akrabalarına olan düşkünlüğünden istifade etmeyi bilmesi ve hadiseleri kazan-kazan prensibine göre okuyarak konjonktürel stratejiler geliştirmesi başarısındaki temel faktörlerdir. Emevîler devletini kurduktan sonraki uygulamalarıyla farklı bir panorama ortaya koyduğu ise ortadadır.

İktidar serüveninde onu başarılı kılan temel etkenlerden birisi de insan unsurudur. Bu anlamda valisi olduğu Suriye'de önemli nüfuza sahip olan Kahtânî kökenli kabilelerden ve bunlar arasında bilhassa siyasî tecrübe, nüfus, askerî yeterlilik gibi özellikleriyle ön plana çıkan Kelb kabilesinden faydalandığı görülür. Yine Adnânî menşeli Kaysilere de asabiyet kaynaklı muhtemel problemlere karşı denge politikası çerçevesinde mühim payeler vermiştir. Ancak Kelb başta olmak üzere bölgedeki kabilelerin Ümeyye ailesine verdikleri bu tarihi desteğin karşılıksız olmadığı muhakkaktır.

Anahtar Kelimeler: Muâviye b. Ebî Süfyân, Kelb Kabilesi, Kahtânî, Şâm, Denge Politikası

ABSTRACT

The Role of Kelb Tribe in Muawiya b. Abu Sufyan's Political Decisions

Muawiya b. Abu Sufyan, supposed to be one of the Arabic geniuses is also one of the most successful politicians that history has ever witnessed. His family having political and administrative experience as a part of the leading society of the Peninsula, Quraysh; his personal skills; knowing how to take advantage of Khalifa Osman's mild nature and his fondness of his relatives; improving cyclical strategies by observing events according to win-win principle can be listed as basic factors in his success. It is a fact that he staged a different panorama with his practices after establishing Umayyad government.

Another basic factor making him successful in his ruling adventure is human factor. In this respect, he made use of both Kahtani oriented tribes that have significant power in Syria where he is the governor, especially of Kelb tribe which stands out among other Kahtani oriented tribes with its political experience, population, and military sufficiency. He also gave important distinctions to Adnani oriented Qaysi tribe within his balance policy framework against possible aggression problems. It is indisputable that the support given to Umayyad family by Kelb and other tribes was mutual.

Keywords: Muawiya b. Abu Sufyan, Kelb Tribe, Qahtani, Damascus, Balance Policy.

Giriş

Emevîler devleti, özel şartlarında ortaya çıkan siyasi bir teşekküldür. Şâm valisi Muâviye b. Ebî Süfyan, Halife Osman'ın şehit edilmesiyle sonuçlanan hadiseleri kendi perspektifinden okumuş ve buradan hareketle yeni seçilen halife başkaldırmıştır.

“Osman'ın velisi” olarak, maktul Halife'nin intikamını almak ve âsileri cezalandırmak gayesiyle harekete geçen Muâviye, destek için başkent Medine'deki Muhâcir ve Ensâr'ın ileri gelenlerine hitaben bir mektup yazdıysa da menfî yanıt almıştır. Bu deneme, şura ehli olan Medineliler nezdinde bir meşruiyet arayışı olarak değerlendirilebilir. Mekkelilerin kendisine verdiği desteği yetersiz bulduğundan, yaklaşık 20 yıldır valiliğini yürüttüğü Suriye'nin Kahtânî menşeli kabilelerini yanına alarak yakın ve uzun vadeli stratejiler belirlemek durumunda kalmıştır. Nitekim Hz. Ali ve taraftarları ile mücadeleye başlarken temelde Şâmlı unsura dayanıp güvendiği kaynaklardan anlaşılabilir. Bu anlamda Emevîler devleti Adnânî unsurun kurduğu fakat kuruluş sürecinde ve sonrasında başta Kelb olmak üzere Suriye topraklarındaki Kahtânî kabilelerin doğrudan desteğini aldığı ilk Arap-İslâm devletidir.

İktidar yolunda Muâviye'ye önemli katkı sağlayan Kelb kabilesi, Benû Kudâ'a'nın en önemli koludur. Kudâ'a'nın Adnânî mi yoksa Kahtânî mi olduğu hususunda ise nesep âlimleri arasında ihtilaf vardır.¹ Bu köken problematiği onun bir kolu olan Kelb kabilesi için de geçerlidir. Fakat tarihi sürece, özellikle de Emevîler döneminde yükledikleri misyona bakıldığında Kelbîlerin Kahtânî soy ağacından geldiklerine dair bir intiba oluşur. Buna göre Kelb kabilesi, Emevî siyasetine yön veren Kahtânî menşeli kabilelerin başında yer almaktadır.

İbn Hişâm'a göre kabilenin şeceresi şöyledir: Kelb b. Vebere b. Tağlib b. Hulvân b. 'İmrân b. el-Hâfi (İlhâf, İlhâfi) b. Kudâ'a ('Amr).² Taberî eserinde, Kudâ'a'dan sonra Kahtân'a kadar şecereyi şöyle devam ettirir: Kudâ'a b. Mâlik b. 'Amr b. Mürre b. Mâlik b. Humeyr b. Sebe' ibn Yeşcüb b. Ya'rub b. Kahtân.³

İslâm tarihi kaynakları ve Tevrat; Kahtân'ın Hz. Nûh'un oğlu Sâm'ın soyundan geldiğinde birleşirler ki buna göre şeceresi şöyledir: Kahtân b. Âbir b. Şâleh b. Erfahşez b. Sâm b. Nûh.⁴ Kudâ'a kabilesinin kolları (*Kelb, Cüheyne, Belî, Behrâ, Havlân, Mehre, Huşeyn, Cerm, Uzre, Belkayn/Kayn, Tenûh ve Selîh*) ön-

¹ Avci, Casim, “Kudâa”, *DİA*, Ankara, 2002, XXVI, 308.

² İbn Hişâm, Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyüb el-Himyârî, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekkâ, İbrahim el-Ebyârî, Abdülhafız eş-Şelebî, Mısır, 1955, I, 78.

³ Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhim, Beyrut, 1967, XI, 495.

⁴ Kalkaşandî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ali, *Nihâyetu'l-Ereb fî Ma'rîfeti Ensâbi'l-Arab*, thk. İbrâhim el-İbyârî, Beyrut 1980, s. 29, 396; İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Munî el-Hâşimî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, thk. İhsân Abbâs, Beyrut, 1968, I, 43; İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dineverî, *el-Ma'ârif*, thk. Servet Ukkâşe, Kahire, 1992, I, 27; Fayda, Mustafa, “Kahtân”, *DİA*, Ankara, 2001, XXIV, 201.

celeri Yemen'in Şihr ve Necran bölgelerinde hayatlarını sürdürürken daha sonra muhtemelen nüfus artışı, kuraklık, kıtlık, savaşlar, istilalar vb. nedenlerle Hicaz'a, oradan da Suriye, Filistin ve Irak topraklarına dağılmışlardır.⁵

Kahtân'ın torunlarından Yeşcüb'ün oğlu Sebe'nin (Abdüşems) Lahm, Cüzâm, Âmile, Gassân, Himyer, Ezd, Mezhic, Kinâne, Eş'ar ve Enmâr isminde on oğlu vardı. Bunların ilk dördü Suriye'ye (Şâm), diğerleri ise Yemen'e yerleşip buraları yurt edindiler.⁶ Gassân kolu, Kelb kabilesinin yaşadığı topraklara hâkim olan Gassânîler devletini kurmuştur (MS.200-636).⁷

İslâm'ın zuhurluğunda Kelbîler ağırlıklı olarak Şâm'a yedi merhale uzaklıktaki Dûmetülcendel,⁸ Şâm/Suriye sahrasında, Haleb'e beş günlük mesafede yer alan Tedmür,⁹ Rey ve Hemedan şehirlerinin arasında bulunan Sâve¹⁰ ve Semâve'de¹¹ varlıklarını sürdürüyorlardı.¹² Dûmetülcendel'de yaşayan Kelbîler, Ved isimli puta tapınırlardı.¹³ Ancak kabilenin yaşam alanları ağırlıklı olarak Doğu Roma/Bizans hâkimiyetinde olduğu için aralarında Hıristiyanlığı benimseyenlerin de bulunduğu görülür. Meselâ, Hz. Osman'ın eşi olan Kelbli Nâile bt. Ferâfisa evlenmeden önce bir Hıristiyandı.¹⁴

Hız. Peygamber Döneminde İlişkiler

Kureyş toplumu, Suriye topraklarında yaşayan Kelb kabilesini dinî, kültürel

⁵ Avci, "Kudâa", *DİA*, XXVI, 308; Avci, Casim, "Me'rib", *DİA*, Ankara, 2004, XVI, 187-188; Harman, Ömer Faruk, "Arım", *DİA*, Ankara, 1991, III, 373-374.

⁶ Fayda, "Kahtân", *DİA*, XXIV, 202.

⁷ Ağırakça, Ahmet, "Gassânîler", *DİA*, Ankara 1996, XIII, 397-398.

⁸ Vâkidi, Muhammed b. Ömer Ebû Abdillâh, *e/Megâzi*, thk. Marsden Jones, Beyrut, 1989, II, 561; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 78, 251; İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 335, II, 89; Belâzurî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir, *Ensâbu'l-Esrâf*, thk. Süheyl Zükkâr, Riyâd ez-Ziriklî, Beyrut 1996, I, 378; Belâzurî, *Futûhu'l-Buldân*, Beyrut 1988, I, 70; Taberî, *Târîh*, III, 378; İbn 'Asâkir, Ebu'l-Kâsım Ali b. el-Hasen b. Hibetullâh, *Târîhu Dimâşk*, thk. Amr b. Garâme el-Amrî, Beyrut, 1995, IX, 202; Yâkût el-Hamevî, Şihâbüddin Ebû Abdillâh Yâkût b. Abdillâh, *Mu'cemu'l-Buldân*, Beyrut, 1995, II, 487-488; İbnü'l-Esir, Ebu'l-Hasen İzzüddin Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî, *el-Kâmil fi't-Târîh*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmurî, Beyrut, 1997, II, 243; İbn Seyyidi'n-Nâs, Ebu'l-Feth Muhammed b. Muhammed b. Muhammed, *Uyûnu'l-Eser fi Funûni'l-Megâzi ve ş-Şemâilî ve s-Siyer*, Beyrut, 1993, II, 149; İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesir el-Kureşî, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Abdullâh b. Abdilmuhsin et-Türkî, yy. 1997, IX, 530; Halebî, Ali b. Burhâniddin, *es-Sîretu'l-Halebiyye fi Sireti'l-Emîni'l-Me'mûn*, Beyrut, 1980, III, 183-184; Dûmetülcendel'in konumu için bkz. Yâkût, *Mu'cemu'l-Buldân*, II, 487.

⁹ Belâzurî, *Ensâb*, IX, 240; Taberî, VII, 313; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IV, 337; Zehebî, Şemsuddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtu'l-Meşâhiri ve'l-A'lâm*, thk. Ömer Abdüsselâm et-Tedmurî, Beyrut, 1993, VIII, 298. Tedmurî'nin konumu için bkz. Yâkût, *Mu'cem*, II, 17.

¹⁰ Yâkût, III, 179.

¹¹ İbn Hibân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibân b. Ahmed, *es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ'*, tsh. Hâfiz Seyyid Aziz Bey, Beyrut, 1996, II, 505; İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimâşk*, LXIII, 131; Yâkût, II, 207, IV, 135.

¹² Nadir Özkuyumcu, "Kelb (Benû Kelb)", *DİA*, Ankara, 2002, XXV, 203.

¹³ İbn Hişâm, I, 78; İbn 'Asâkir, LXXIV, 81; Süheylî, Ebu'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed, *er-Ravdu'l-Unuf fi Şerhi Sireti'n-Nebeviyyeti*, Beyrut, 1991, I, 352, 360; Yâkût, V, 367; Şâmî, Muhammed b. Yûsuf es-Sâlihî, *Sübülü'l-Hüdâ ve'l-Reşâd fi Sireti Hayri'l-Ibâd*, thk. Âdil Ahmed Abdülmecûd, Ali Muhammed Muavviz, Lübnan, 1993, I, 72, 176.

¹⁴ İsfahânî, Ebu'l-Ferec Alî b. el-Hüseyn b. Muhammed el-Kureşî, *el-Ağânî*, thk. Abdülemîr Alî Mühennâ - Semîr Yûsuf Câbir, Beyrut, 1986, XVI, 348-349; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II, 471; Zehebî, *Sferu A'lâmî'n-Nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnâvut Riyasetinde Komisyon, Dimâşk, 1985, "Râşidûn", s.174.

ve ticarî münasebetler vesilesiyle tanırdı. Putperest Kelbîler hacc ya da umre için Mekke'ye gelir, kutsallık atfettikleri Ka'be'yi ve putları ziyaret ederlerdi. Kureyş kabilesinin kuzeydeki bazı ticarî faaliyetleri ise Suriye topraklarında gerçekleşirdi. Mekke döneminin tanınmış simalarından Zeyd b. Hârîse b. Şurahbîl b. Ka'b b. 'Abdi'l-'Uzza İbn İmrî'i'l-Kays el-Kelbî¹⁵ bu kabileye mensuptur.

Mekke döneminde yaşanan bir hadise yine bu tanışıklıkla ilgilidir. Kavmin-den ümit kesmesinin ardından gittiği Tâif'ten umduğu desteği bulamayan Hz. Peygamber döndükten sonra da hacc, umre ve ticari faaliyetler için Mekke'ye gelen kabileleri İslâm'a davet etmeyi sürdürmüştür.¹⁶ Kelb kabilesinin bir kolu olan Benû Abdillâh bunlardan birisidir. Ancak onlar Hz. Peygamber'in davetini geri çevirmişlerdi.¹⁷ Bahsedilen dönemde Gassânîler devleti sınırları içerisinde yaşayan Kelbîlerin bu daveti geri çevirmeleri şartlara bakıldığında doğal karşılanmalıdır. Çünkü Gassânîler neredeyse kuruluşlarından yıkılışlarına kadar Bizans imparatorluğunun vassâlî olan bir devlettir¹⁸ ve burada yaşayan Arap kabileleri dinî, siyasî ve kültürel anlamda bir geleneğe sahiptir. Dolayısıyla Kureyş'in mesafeli durduğu bir dini ve peygamberi kabul etmeleri mümkün görünmemektedir.

Medine dönemine geldiğinde İslâm toplumunun siyasi bir teşekkül olma yolunda emin adımlarla yol aldığı görülür. Dinî, siyasî, sosyal ve askerî anlamda hareketli bir yapı arz eden bu dönem, birçok gaza ve seriyeye sahne olmuştur. Dûmetülcendel gazası bunların en önemlilerinden birisidir.

Bedevi Araplar, Kelb kabilesi mensuplarının yoğun olarak yaşadığı Dûmetülcendel'de buranın hıristiyan lideri Ukeydir'in liderliğinde toplanarak, topraklarından geçenlere (kervan ve yolculara) zulmetmeye başlayınca Hz. Peygamber 1000 kişilik bir askeri birliğin başında bölgeye hareket etti (H.5 Rabîulevvel/626). Hadiseyi duyan Dûmetülcendel halkı kurtuluşu kaçmakta buldu. Hz. Peygamber burada günlerce kalmış, etrafa seriyeler göndermiş, Rabîulâhir ayı içerisinde de Medine'ye dönmüştür.¹⁹

Zaman içerisinde şartlar müslümanların lehine gelişince Yarımada'daki kabilelerin tavrında da değişiklikler yaşanmıştır. Nitekim Kelb kabilesinin bir kolu olan Ureyneliler H.6/627-28'da sekiz kişilik bir heyetle Medine'ye gelerek İslâmiyet'i kabul ettiler.²⁰

¹⁵ İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 247; İbn Sa'd, III, 43; Belâzurî, *Ensâb*, I, 287; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebevîyye*, I, 185; İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned*, Kâhire, 1955, II, 77.

¹⁶ Bkz. İbn Hişâm, I, 422-427.

¹⁷ İbn Hişâm, I, 424; Taberî, II, 349; İbn Hibbân, I, 102; Süheylî, *er-Ravdu'l-Unuf*, IV, 38; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, I, 687; Zehebî, *Târîh*, I, 286; Zehebî, *Siyer*, "*Râşidün*", s.234; İbn Kesir, *el-Bidâye*, IV, 347; 'Aynî, Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ, *'Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîh-i Buhârî*, Beyrut ty., II, 32.

¹⁸ Ağırakça, "Gassânîler", *DİA*, XIII, 397-398.

¹⁹ Diyârbekrî, Hüseyin b. Muhammed b. Hasen, *Târîhu'l-Hamîs fî Ahvâli Enfesi'n-Nefîs*, Beyrut, ty., I, 469. Hadisenin farklı anlatımları için bkz. Zehebî, *Târîh*, II, 257-258; Zehebî, *Siyer*, I, 467.

²⁰ Vâkidî, *Megâzî*, II, 569; Nuveyrî Ahmed b. Abdulvehhâb b. Muhammed Şihâbüddîn, *Nihâyetu'l-Ereb fî Funûni'l-Edeb*, Kahire 2002, XVII, 213; İbn Hacer, Ebu'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî,

Hicretin 6. yılı Şaban ayına gelindiğinde Hz. Peygamber, Abdurrahman b. Avf'ı 700 kişilik askerî bir birliğin başında Kelb kabilesi üzerine gönderdi. Abdurrahman öncelikle onları İslâm'a davet etti. Üçüncü günün sonunda hıristiyan kabile reisi Asbağ b. Amr el-Kelbî müslüman oldu. Abdurrahman gelişmeleri ve onlardan birisi ile evlenmek istediğini Hz. Peygamber'e yazmış, o da cevabî mektubunda Asbağ'ın kızı Tûmâdir ile evlenmesini istemiştir.²¹ Bu talimatı sefere çıkmadan önce Hz. Peygamber'in verdiği de rivayet edilir.²² İbn Sa'd'da geçtiğine göre Asbağ müslüman olduktan sonra Abdurrahman durumu Hz. Peygamber'e bildirmiş, o da Asbağ'ın kızı ile evlenmesini bir mektupla kendisine emretmiştir.²³ Belâzurî; Abdurrahman'ın, Asbağ'a kızı ile evlenmeyi talep ettiğini ve izdivacın bu yolla gerçekleştiğini,²⁴ İbnü'l-Esîr ise farklı olarak Dûmetülcendel halkı müslüman olduktan sonra Abdurrahman'ın, kabile reisi Asbağ'ın kızı Tûmâdir ile evlendiğini kaydeder.²⁵

Rivayetler farklılık arz etse de seriyye komutanının, Kelb liderinin kızı ile evlenmesi; kuzeyin bu güçlü kabilesini İslâm dinine ve kültürüne yaklaştırmış olmalıdır. Liderlerinin hıristiyan olması ise Bizans'ın dinî ve kültürel anlamda Kelb kabilesi üzerindeki etkisini göstermesi bakımından önemlidir.

Ensârdan Dihye b. Halîfe b. Ferve el-Kelbî'nin davet mektupları sürecinde Bizans imparatoru Herakleios'a elçi olarak gönderilmesi anlamlıdır.²⁶

Kelb için düzenlenen son seriyye Tebük gazvesi ile eş zamanlıdır. Buna göre Hz. Peygamber Tebük'te bulunduğu esnada muhtemelen Bizans ile ilişkileri sebebiyle yakın tehlike olarak algıladığı Dûmetülcendel'de yaşayan Kelbliler üzerine Hâlid b. Velid komutasında 420 süvarilik askerî bir birlik gönderdi (H.9 Receb/630). Dûmetülcendel emiri Ükeydir b. Abdilmelik, Kinde kabilesine mensup bir hıristiyandı. Hâlid, yaban sığırı avına çıkan Ükeydir'i yakalamayı başardı. O ve kardeşi Mudad, Tebük'e getirildi. Hz. Peygamber onları İslâm'a davet ettiyse de buna yanaşmadılar ve cizye ödemeye razı oldular.²⁷

→ →

el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Beyrut, 1992, V, 581.

²¹ Vâkıdî, I, 5, II, 560-562; İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 129; İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, IV, 2-3, IX, 172; Halebî, *es-Sîretu'l-Halebî*, III, 183-184; Şâmî, *Sübülü'l-Hüddâ*, VI, 94.

²² İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 251; İbn Sa'd, II, 89; Belâzurî, *Ensâb*, I, 378; Taberî, II, 642; İbn Hibbân, *es-Sîre*, I, 272; Beyhakî, Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali, *Delâilü'n-Nübüvve*, thk. Abdülmu'tî Ka'acî, Kâhire 1969, IV, 85; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, thk. Ali Muhammed Muavviz, Âdil Ahmed Abdulmevcüd, Beyrut 1994, III, 474-475; İbn Seyyidî'n-Nâs, *Uyûnu'l-Eser*, II, 149; Zehebî, *Târîh*, II, 355; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 243; Diyârbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, II, 11; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, I, 204.

²³ İbn Sa'd, III, 129.

²⁴ Belâzurî, *Ensâb*, I, 378.

²⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 90. İbn Hayyât ise Abdurrahmân'ın Kelb üzerine gittiğini ve Tûmâdir bt. Asbağ ile evlendiğini kaydeder. Bkz. İbn Hayyât, Ebü Amr Halîfe b. Hayyât eş-Şeybânî, *Târîhu Halîfe b. Hayyât*, thk. Ekrem Ziyâ el-Umerî, Beyrut 1977, s.79.

²⁶ İbn Hişâm, II, 607, 612; İbn Sa'd, I, 259; İbn Hayyât, *Târîh*, s.79; Belâzurî, *Ensâb*, I, 531; Taberî, II, 644; İbn Hibbân, *es-Sîre*, I, 296; İbn Abdilberr, Ebü Amr Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed el-Kurtubî, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Beyrut 1992, II, 461.

²⁷ Vâkıdî, III, 883, 1030; İbn Sa'd, I, 289, II, 166; Belâzurî, *Ensâb*, I, 382-383; İbn 'Asâkir, IX, 199-204; Süheylî, VII, 363-364; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, I, 273; İbn Seyyidî'n-Nâs, II, 272-273; Zehebî, *Târîh*, II, 645-646; İbn Kesîr, *el-Kâmil*, VII, 180; Kastallânî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr, *el-Mevâhibu'l-Ledünniyye bi'l-Minahi'l-Muhammediyye*, Kahire ty., I, 424; Şâmî, *Sübü-*

Kelb kabilesi için düzenlenen gazve ve seriyyelere sayısal açıdan bakıldığında İslâm birliklerinin diğerlerine oranla çok daha kalabalık olduğu görülür. Bu da Kelblilerin bir o kadar güçlü olduklarının ve tehlike arz ettiklerinin göstergesidir.

Kelb'in bazı kolları Mekke'nin fethinden sonra kabilelerin hızla İslâm'a girdiği Heyetler Yılı'nda müslüman olmuştur ki bu tabii bir durumdur. Buna göre Hârise b. Katan b. Zâir ve Hamel b. Sa'dâne b. Hârise başkanlığındaki bir heyet Senetü'l-Vufûd'da Medine'ye gelerek müslüman olmuş, Hz. Peygamber de onlar için bir yazı yazdırmıştır (H.9/630).²⁸

Hulefâ-yi Râşidîn Döneminde İlişkiler

Kelb kabilesi ile ilişkiler Hulefâ-yi Râşidîn döneminde farklı bir boyut kazanmıştır. Bu dönemde Kelbilerin yaşadıkları toprakların fethi, mensuplarının ise büyük oranda İslâmlaşması söz konusudur. Üstelik Gassânîler devrinde edindikleri siyasî, idarî, askerî, sosyal ve kültürel tecrübelerini de yeni döneme taşımışlardır. Fakat bu noktaya kolay gelindiği söylenemez. Bizans'a arkasını yaslayan Kelb kabilesi ilk başlarda İslâm'a ve müslümanlara karşı olabildiğince direnmiş, İslâm aleyhtarları ile işbirliği yapmaktan çekinmemiştir.

Hz. Ebû Bekir dönemi yalancı peygamberlerinden Tuleyha b. Huveylid'in, Hâlid b. Velîd'in birlikleri karşısında tutunamayarak Şâm/Dımaşk'a kaçması ve burada Kelb kabilesine sığınması²⁹ bu yargıyı doğrular mahiyettedir.

Kehlân kabilesinin,³⁰ Bizans'ın vassâli statüsünde bölgeyi yönetmesine karşın Kelb topluluğunun Tuleyha'yı himaye etme cesareti göstermesi, onların Gassânî başkentinde her anlamda önemli bir nüfuza sahip olduklarını gösterir. Ancak Gassânîler devletinin son dönemlerinde siyasi birlik ve bütünlüğe sahip olamaması da bunda etkendir.³¹

Tuleyha hadisesi ve Bizans'ın askerî hareketliliği üzerine Hz. Ebû Bekir hac dönüşünde askerî bir birliği Şâm taraflarına gönderdi (13/634). Ardından Hâlid b. Saîd b. el-Âs'ı Rum sınırına yönlendirerek Teymâ'ya inmesini emretti. Hâlid, kalabalık bir Rum birliğinin Şâm'ın dış mahallelerine saldırarak kayıplara yol açması üzerine Halife'den yardım istedi. Behrâ', Kelb, Selîh, Tenûh, Lahm, Cüzâm ve Gassân kabileleriyle güçlenen Rumlarla yapılan çarpışmalarda taraflar birbirlerine üstünlük sağlayamayınca Hâlid yeniden takviye kuvvet istedi.³² İbn Kesîr, ismi geçen kabileleri "hıristiyan" olarak vasfeder ve Hâlid'in onların üzerine yürüdüğünü kaydeder.³³ Anlaşılan o ki başta Kelb olmak üzere bölge-

→ →

lû'l-Hüdâ, VI, 222-223; Diyârbekrî, II, 128; İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 241-242.

²⁸ İbn Sa'd, I, 334-335; İbn 'Asâkir, XI, 398-399; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe*, I, 653; Şâmî, II, 101; İbn Hacer, I, 617.

²⁹ İbn 'Asâkir, XXV, 153; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II, 205; Nuveyrî, XIX, 74; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 453.

³⁰ Gassânîlerin kurucu hanedanı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ağırakça, "Gassânîler", *DİA*, XIII, 397.

³¹ Ağırakça, "Gassânîler", *DİA*, XIII, 398.

³² İbn Sa'd, III, 53; Taberî, III, 388-389; İbn 'Asâkir, II, 72-73; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II, 248-249; Diyârbekrî, II, 228-229.

³³ İbn Kesîr, IX, 544.

deki diğer kabileler Bizans'tan yardım ve cesaret alarak bölgedeki müslümanlar aleyhine faaliyette bulunuyorlardı.

Yine Hz. Ebû Bekir'in talimatıyla hareket eden Amr b. el-Âs, Gamru'l-Arabât'taki bazı yerleri ve bu arada Gazze'yi fethetti. Filistin'deki Cıllık Ovası'na ulaştığında 70.000 kişilik bir Bizans ordusuyla karşılaştı. Durumdan haberdar edilen Halife, Irak cephesi komutanı Hâlid b. Velid'e Suriye'ye geçmesini emretti.³⁴ Bu sırada 'Aynu't-Temr'de bulunan Hâlid derhal kaynaklarda Kelb yurdu olarak geçen Dûmetülcendel'e yöneldi; Bizans'a güvenerek anlaşmayı bozan Ükeydir'i öldürerek bölgeyi bir kez daha fethetti.³⁵ Ükeydir'in kardeşi Harîs b. Abdilmelik ise müslüman oldu.³⁶ Emevî halifesi I. Yezid, daha sonra Harîs'in kızı ile evlenmiştir. Oğlu II. Muâviye'nin annesi bu kadındır.³⁷ Anlaşılan Muâviye b. Ebî Süfyân, oğlu Yezid'i Emevi iktidarının gücünü aldığı Kelb kabilesinin yoğun olarak yaşadığı Dûmetülcendel liderinin kardeşi Harîs'in kızı ile evlendirip akrabalık bağı tesis ederek bu kabileye vefalı davranmış, onlardan aldığı desteği sürdürmeyi amaçlamıştır.

Kelb kabilesinin İslâmlaşma ve İslâm medeniyetiyle bütünleşme süreci; Hz. Ömer'in hilafeti döneminde Dımaşk'ın fethi³⁸ ve Yermük zaferi³⁹ sonrasında ilerleme kaydetmiş, Muâviye b. Ebî Süfyân'ın Amvâs veba salgınında (18/639) vefat eden ağabeyi Yezid'in yerine Şâm valisi olarak atanmasıyla⁴⁰ da önemli bir ivme kazanmıştır.

Muâviye, siyasi hayatı boyunca Bizans'a ve Hz. Ali'ye karşı yürüttüğü mücadelelerde başta Kelb olmak üzere Tağlib, Behrâ', Selîh, Tenûh, Lahm, Cüzâm, Gassân vb. kabilelerinden olabildiğince istifade etmiştir. Bu unsurlardan İslâm'ı kabul etmeyenler ise cizye ve haraç şartıyla Hıristiyan dini ve medeniyetinin birer mensubu olarak varlıklarını sürdürebilmişlerdir.

Kelb kabilesinin Şâm'daki nüfuzu; Muâviye'nin, Şâm'ın Kelb mahallesinde ikamet etmeyi tercih etmesiyle⁴¹ doğru orantılıdır. Onlara duyulan güvenin önemli bir göstergesi olan bu seçim muhtemelen Halife ile yapılan istişarenin bir neticesidir. Çünkü Hz. Ömer'in, âmirinden memuruna varıncaya devlet görevlileriyle olan sıkı irtibatı rivayetlere, şiir ve edebiyata konu olacak kadar

³⁴ Taberî, III, 405-406; İbn Hibbân, II, 447-448; İsfahânî, *el-Ağânî*, VIII, 241; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe*, II, 124; Zehebî, *Siyer*, I, 21.

³⁵ Belâzurî, *Futûh*, I, 70; İbn 'Asâkir, IX, 204; Yâkût, II, 488; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe*, I, 273; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II, 243; Nuveyrî, *Nihâyetu'l-Ereb*, XIX, 114; Safedî, Ebu's-Safâ Salâhuddîn Halîl b. İzziddin Aybeg b. Abdillâh, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, Beyrut, 2000, IX, 202; 'Aynî, *Umdetu'l-Kârî*, IV, 97; İbn Kesîr, IX, 530; Diyârbekrî, II, 128; İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 242; Halebî, *es-Sîretu'l-Halebiyye*, III, 226.

³⁶ İbn 'Asâkir, XII, 334; Yâkût, II, 488; İbn Hacer, II, 171.

³⁷ Belâzurî, *Futûh*, I, 69; İbn 'Asâkir, XII, 334; Yâkût, II, 488; İbn Hacer, II, 171.

³⁸ Belâzurî, *Futûh*, I, 123-124; Taberî, III, 435; İbn 'Asâkir, II, 119; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II, 268-269.

³⁹ Taberî, III, 395-396; İbn Abdilberr, *el-İstî'âb*, I, 64; İbn 'Asâkir, II, 143-144; Yâkût, V, 434; Zehebî, *Siyer*, I, 22; İbn Kesîr, IX, 570-571.

⁴⁰ İbn Sa'd, VII, 406; Taberî, IV, 60; İbn 'Asâkir, XXVI, 194, LIX, 110; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe*, V, 201; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II, 376, 488; İbn Kesîr, XI, 399; Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân Ebî Bekr, *Târîhu'l-Hulefâ*; thk. Hamdi Demirtaş, yy., 2004, s.149; Kastallânî, *el-Mevâhib*, I, 533.

⁴¹ Özkuyumcu, "Kelb (Benü Kelb)", *DA*, XXV, 204.

meşhurdur. Yine de kabilenin etkinliğinin daha da artmasında Muâviye'nin önemli rol oynadığı bir gerçektir. Bizans'la olan dinî, siyasî ve kültürel ilişkileri sebebiyle Benû Kehlân'a (Gassânîler devletinin kurucu hanedanı) güvenemeyen ve onlarla yol almanın riskli olacağını düşünen Muâviye; Gassânîlere hizmet etmiş ve bu süreçte idarî, siyasî ve askerî tecrübe kazanmış, kalabalık, itaat kültürüne sahip, sadık bir tebaa olan Kelb kabilesine zihnindeki siyasi tabloda yer vermiştir.

Muâviye'nin Şâm halkı ile olan uyumu belki de tarihi ilişkilere dayanmaktadır. Buna göre Hâşim b. Abdimenaf ile Ümeyye b. Abdişems arasında yaşanan bir problem, Ümeyye'nin Mekke'yi terk ederek 10 yıl kadar Şâm'da yaşamasına neden olmuştur.⁴² Arapların güçlü dostluk ve akrabalık bağları düşündüğünde Şâmlıların Ümeyye ailesini bu yolla tanımasını muhtemeldir ve bu durum Muâviye'ye verdikleri desteğin nedenleri arasında zikredilebilir.

Hz. Osman'ın halifeliği döneminde Kelb kabilesi ile ilişkilerin son derece geliştiği görülür. Onun, Benî Kelb'den hıristiyan bir babanın kızı olan Nâile bt. Ferâfisa b. Ahvas el-Kelbiye (ö.35/656)⁴³ ile evlenmesi ilişkileri akrabalık boyutuna taşımıştır. Halifenin, güçlü Kelb kabilesiyle akrabalık kurarak itaatlarını sağlamak istemesi ve böylece Suriye'de huzur ve istikrarı hedeflemesi makul bir davranış olup dönemin temayüllerine de uygundur.

Bu evliliğe Hz. Osman'ın akrabası olan Kûfe valisi Ebû Osmân Sa'îd b. el-Âs el-Ümevî aracı olmuştur (28/648-49). Buna göre Sa'îd, Kelb kabilesinden Ebû Uhayha Hind bt. el-Ferâfisa b. Ahvas b. 'Amr b. Sa'lebe ile evlendi. Hz. Osman da ona bir mektup yazarak onun nesebi ve cemali hakkında bilgi istedi. Sa'îd eşi hakkında olumlu şeyler yazınca Halife; şayet onun bir kız kardeşi varsa kendisine nikâhlanmasını talep etti. Sa'îd, hıristiyan kayınpederi el-Ferâfisa'ya bu talebi ilettili. O da müslüman olan oğlu Dabb'a kızlarından Nâile'yi Hz. Osman'a nikâhlanmasını emretti. Bir hıristiyan olan Nâile Medine'ye Hz. Osman'ın eşi sıfatıyla gelmiş,⁴⁴ burada İslâm'ı kabul etmiştir.⁴⁵ İbn Abdірabbih'in kaydettiğine göre ise bu evlilik Abdurrahmân b. Avf'ın eşi Tüdümir'in, Halife'ye amcasının kızı Nâile'yi teklifi üzerine gerçekleşmiştir.⁴⁶

Hz. Osman'ın Nâile ile evlenmesi bazı araştırmacılar tarafından Kelb kabilesi ile Emevîlerin yakınlığının başlangıcı kabul edilse de⁴⁷ bu evlilik Hz. Osman'la halifeliğinin beşinci yılında (27-28/648-649) gerçekleşmiştir. Oysa Muâviye'nin oğlu Yezid, Kelb kabilesinden olan annesi Meysûn'dan 26/647 yılında dünyaya gelmiştir. Bu durumda bu evlilik en erken 25-26/646-647 tari-

⁴² Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemu Kabâil'l-'Arabi'l-Kadîmeti ve'l-Hadîseti*, Beyrut, 1994, I, 43; İrfan Aycan, *Saltanata Giden Yolda Muaviye bin Ebî Süfyan*, Ankara, 2014, s.23.

⁴³ İbn Sa'd, III, 53; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 471; Zehebî, *Siyer, "er-Râşidûn"*, s.174.

⁴⁴ Belâzurî, *Ensâb*, V, 496; İsfahânî, *el-Ağânî*, XVI, 348-349; Nuveyrî, *Nihâyetu'l-Ereb*, XIX, 507.

⁴⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 471; Zehebî, *Siyer, "er-Râşidûn"*, s.174; Nuveyrî, XIX, 431; İbn Kesîr, X, 229.

⁴⁶ İbn Abdірabbih, Ebû Ömer b. Ahmed b. Muhammed, *Kitâbu 'Ikdi'l-Ferîd*, Beyrut 1983, VII, 98.

⁴⁷ Özkuyumcu, "Kelb (Benû Kelb)", *DİA*, XXV, 204.

hinde gerçekleşmiş olmalıdır. Böylelikle onun döneminde bölgenin nüfuzlu kabilesi Kelb ile akrabalık bağı kurularak Emevî-Kelbî yakınlaşması başlamıştır. Yine Hz. Osman'dan önce Kelbli bir kadınla evlenen Kûfe valisi Sa'îd b. el-Âs'ın da Ümeyyeoğullarından bir fert olduğunu hatırlatmakta fayda vardır.

Muâviye b. Ebî Süfyan'ın Siyasî Kararlarında Kelb Kabilesinin Rolü

Hız. Osman'ın son yıllarında eyaletlerin idari manada adem-i merkezîyetçi bir yapıya büründüğü anlaşılmaktadır. Öyle ki yakın akrabası olan eyalet valilerinin başkentle olması gereken yönetimsel bağları zayıflamış, inisiyatifi büyük oranda ellerine almışlardı. Bu durumun en müşahhas örneği Suriye valisi Muâviye b. Ebî Süfyan'dır. Onun merkeze olan bağımlılığının gün geçtikçe azalması; Suriye'nin stratejik konumu, Bizans döneminden tevarüs eden sosyal, ekonomik, ilmî ve kültürel seviye ve Arap kökenli Kahtânî ve Adnânî unsurun kendisine verdiği destek ile doğru orantılıdır.⁴⁸ Bu bağlamda yaklaşık 20 yıl süren valiliği döneminde en çok münasebet kurduğu topluluğun Kahtânî mensheli Kelb kabilesi olduğu söylenebilir. Onun bu kabile ile ilişkileri o kadar kesif ve giriftir ki *"Muâviye, siyasî ve askerî anlamda asil gücünü Kelb kabilesinden almıştır."* yargısına varılabilir.

Halife Ömer tarafından önce Ürdün (17/638) bir yıl sonra da (18/639) Dımaşk valiliğine getirilen Muâviye, Hız. Osman döneminde Filistin, el-Cezîre, Humus ve Kinnesrîn'in de kendisine bağlanmasıyla Suriye eyalet valisi oldu.⁴⁹ Muâviye, Hız. Ömer döneminde vazifesini sorunsuz yerine getirmiştir. Aynı görev bilincini Halife Osman döneminde de sergilediği muhakkaktır. Ancak valiliğinin bu ikinci döneminde tecrübelerine dayanarak ve yakın akrabası olduğu Halife'nin esnek idarî yaklaşımından cesaret alarak bağımsız politikalar geliştirdiği görülecektir. Diğer yandan ihtiyacı olan idarî, siyasî ve askerî kadroları başta Kelb olmak üzere kuzeyli ve güneyli kabilelerden karşılama yoluna gittiği bilinir. Böylelikle o, stratejik bir eyalet olan Suriye'de adeta ileride kuracağı Emevîler devletinin bir prototipini ortaya koymuştur.

Muâviye, Hız. Osman'ın son yıllarında yaşananları iktidar oyunları olarak değerlendirmiş, geniş topraklara sahip bir eyalette önemli yetkilerle donatılmanın ve uzun süre valilik yapmanın verdiği özgüvenle Halife'den sonra Ümeyye ailesinin büyüğü olarak onun yanında yer alma gerekliliği hissetmiştir. Özellikle Halife'nin şehit edilmesine yakın zamanda sergilediği söylem ve fiilleri bu yöndedir. Bu uğurda en önemli destekçisinin Şâm halkı ve dolayısıyla Kelb kabilesi olduğu şu rivayetten anlaşılır.

Hız. Osman, şehit edilmesinden önce problemlerin çözümüne yönelik valilerle yaptığı hacc toplantısından (34/654) sonra Medine'ye dönmüş, istişare için Ali, Talha ve Zübeyr'i davet etmişti. Yanında Muâviye de bulunuyordu. Söz

⁴⁸ Muâviye'nin siyasî ve askerî alanda atama prensipleri ve Adnânî-Kahtânî unsurun bu çerçevede kısa analizi için bkz. Apak, Adem, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi-3 (Emevîler Dönemi)*, İstanbul, 2013, s.40-41; Apak, Adem, *Erken Dönem İslâm Tarihinde Asabiyyet*, İstanbul, 2016, s.190.

⁴⁹ İrfan Aycan, "Muâviye b. Ebî Süfyan", *DİA*, Ankara, 2005, XXX, 332.

alarak mecliste bulunanları emirlik için planlar yapmak ve bu yolda Halife'ye karşı halkı kıskırtmakla itham etti. Bunu sürdürdükleri takdirde ise zarara uğrayacakları ilave etti. Hz. Ali ona sert bir cevap verince Halife ortamı yumuşatmak gayesiyle araya girdi. En çok eleştirildiği, akrabalarına ihsanda bulunması hususunda geri adım atabileceğini söyledi. Oradakiler bundan memnurluk duyarak ayrıldılar.

Gelişmeler üzerine Muâviye, Halife'ye birlikte Şâm'a gitmeyi teklif etti, orada itaatkâr bir topluluk olduğunu söyledi. İkinci seçenек olarak Şâm'dan kendisini korumak üzere askeri bir birlik göndermeyi önerdi. Ancak Hz. Osman iki teklifi de geri çevirdi.

Yapacağı fazla bir şey kalmadığını anlayan Muâviye, Medine'den ayrılırken aralarında Hz. Ali, Talha ve Zübeyr'in de bulunduğu bir grup muhacire özetle; *"Hz. Peygamber ile birlikte örfte yer alan lider seçme usulünün değiştiğini, bunun yerine dine girmedeki önceliğin ve içtihadın üstünlük kriteri sayıldığını, bu usulün devam etmesi gerektiğini aksi halde Medinelilerin sahip oldukları halifelik makamından mahrum kalabileceklerini, Allah'ın buna gücünün yeteceğini..."*⁵⁰ söyledi.

Halifenin başta yakın akrabalarına ihsan olmak üzere bazı icraatlarından pişmanlık duyarak toplumun beklentileri doğrultusunda düzenlemelere gitme kararının Muâviye'yi tedirgin ettiği anlaşılmaktadır. Çünkü o böyle bir uygulamayla Ümeyyegoğullarının o zamana kadarki kazanımlarının zarara uğrayacağını ve geçmişe yönelik bir sorgu sürecinin başlayacağını, kısaca Benû Ümeyye'nin mimarı olduğu sistemin tehlikeye gireceğini hesaplamış olmalıdır. Yine Halife'yi korumak amacıyla göndermeyi teklif ettiği Şâmlı askerlerle Kelb kabilesi ve diğer Kahtânî kabile mensuplarını kastettiği ortadadır. Zira Şamlıların o dönemde Muâviye'ye kayıtsız şartsız destek veren bir güruh olduğu kaynaklarda sarahaten geçmektedir.⁵¹

Halife Osman'ın kendi tebaası tarafından şehit edilmesi şüphesiz ki tarihin akışını değiştiren önemli hadiselerdendir. Bu olayın olumsuz etkileri İslâm dünyasını derinden sarsmış; günümüze değin çeşitli siyasî, sosyal ve itikadî ayrılmalara sebebiyet vermiştir. Suriye genel valisi Muâviye b. Ebî Süfyân hadiseye verdiği ilk diplomatik tepkide Hz. Ali'yi ve ona beyat eden Medine halkını Halife'nin katline göz yummakla itham etmiştir. Ancak onun bu bağlamda başlattığı mücadele salt anlamda Hz. Osman'ın kanını talep ve katillerin cezalandırılması, Hz. Ali'ye bir başkaldırı ya da Hâşimoğullarıyla süregelen asabiyet mücadelesinin bir devamı olarak okunmamalıdır. İslâm toplumu, onun "Osman'ın velisi" sıfatıyla başlattığı mücadele sonunda hayat tarzı, devlet yapısı, kurum ve mü-

⁵⁰ Taberî, IV, 344-346; İbn 'Asâkir, XXXIX, 308; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 528-529; Zehebî, *Târîh*, III, 435; Zehebî, *Siyer*, "*er-Râşidûn*", s.189.

⁵¹ Siffin savaşında (37/657) Muâviye ordusunun çoğu Şâmlı askerlerden oluşuyordu. Bkz. Belâzurî, *Ensâb*, V, 12; İbn Sa'd, III, 32; Taberî, IV, 557, 566, 571; İbn Hıbbân, *es-Sîre*, II, 549; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 631; Zehebî, *Siyer*, "*er-Râşidûn*", s.262; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 677-678.

esseseler bağlamında Bizans medeniyeti tonlarının kendisini iyiden iyiye hissettirdiği yeni bir sürece girmiştir. Bu vetirede Gassânîlerin yıkılmasıyla⁵² Şâmlı en nüfuzlu kitlesi olarak değerlendirilebileceğimiz Benû Kelb'in önemli rol oynadığı söylenebilir.

Kaynaklara göre bu meşum hadise Suriye genel valisi ile Kelb kabilesinin yollarını bir kez daha kesiştirmiştir. Çünkü Muâviye, Benû Ümeyye'nin büyüğü olarak Hz. Osman'ın kanını talep ve asilerin cezalandırılması söylemiyle Hz. Ali, Medine ehli ve âsilere karşı kapsamlı bir mücadele başlatmış, Kelb kabilesi de maktul Halife'nin Kelbli bir hanımla evli olması münasebetiyle ona destek vermiştir. Hz. Osman'ın eşi Nâile vakit kaybetmeden onun kanlı gömleğini ve olay esnasında şahit olduklarını anlatan bir mektubu Şâm'a gönderdi.⁵³ Muâviye bu mektubu, kanlı gömleği ve Nâile'nin kesilen parmaklarını Dımaşk Camii'nde teşhir ederek "Osman'ın velisi" sıfatıyla orada bulunanlardan intikam için destek isteyince Kelb başta olmak üzere bütün Suriyeli kabileler onun yanında yer aldılar.⁵⁴ Çünkü maktul halife, belirtildiği üzere Benû Kelb'in damadıdır ki bu bağ iki taraf için de birlikte hareket etmeyi gerektiren örfî bir faktördür. Buna göre kabile örf'e uygun hareket etmiş, sihriyet yoluyla akrabası olduğu Hz. Osman'ın kanını talep ederek intikamını almak için Muâviye ile ortak bir yol haritası belirlemiştir. Ancak arka planda temel stratejinin, Kureyş'in Yarımada'daki lider pozisyonunun farkındalığıyla iktidar için değil ama ülkenin merkezini Şâm'a kaydırarak iktidarın nimetlerinden olabildiğince faydalanmak olduğu söylenebilir.

Gerçi bunun öncesinde Muâviye, Halife'nin katledilmesinden kaynaklanan problemleri birlikte aşmak için Mekke ve Medine ahalisine, daha sonra da Muhacir ve Ensar'ın ileri gelenlerine bir davet mektubu göndermiş fakat çağrısına olumsuz yanıt almıştır.⁵⁵ Bir Kureyşli olarak Mekkelilerden kısmî destek görse de Hz. Ali ile mücadelesinde bu destek yeterli olmadığı için bir anlamda Kelb, Tağlib, Cüzâm vb. Kahtânî kabileler ile Suriye ve diğer bölgelerde oldukça güçlü olan Abs, Fezâre ve Eşca' gibi Kaysî kabilelerin desteğine mecbur kalmıştır. Medinelilerin desteğini aldığı varsayılrsa bile onun Şâm merkezli Suriye'yi bırakıp da başkenti Medine'ye taşıması zor gözükmektedir. Çünkü o gerçek gücünü Suriye'de yaşayan Adnânî ve Kahtânî unsurdan almaktaydı. Tarihi hadiseler ise

⁵² Hâlid b. Velîd, Gassânî başkenti Şâm'ı fethetti (Receb 14/Eylül 635). İmparator Herakleios, bölgeye büyük bir ordu gönderince şehir boşaltıldı. Yermük'te Bizans ordusunun mağlup edilmesinin (12 Receb 15 / 20 Ağustos 636) ardından Şâm ikinci kez kuşatılarak alındı. Böylece Gassânîler devleti sona erdi. (Zilkade 15 / Aralık 636) Bkz. Cengiz Tomar, "Şâm", *DİA*, Ankara, 2010, XXXVIII, 311.

⁵³ İbn Abdîrahbîh, *el-'İkdi'l-Ferîd*, V, 50; İbn 'Asâkir, XXXIV, 282; Nuveyrî, *Nihâyetu'l-Ereb*, XIX, 502-505; İsfahânî, *el-Ağâni*, XVI, 351-353. Nâile'nin özellikle Muâviye'ye böyle bir mektup göndermesinin nedenleri hakkında bkz. Aycan, *Muaviye*, s.96.

⁵⁴ Belâzurî, *Ensâb*, V, 275-277; Taberî, IV, 561-562; Zehebî, *Siyer*, "*er-Râşidûn*", s.260; Zehebî, *Târîh*, III, 538; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe*, II, 621; Nuveyrî, XX, 100-101; İbn Kesîr, XI, 422.

⁵⁵ Minkarî, Nasr b. Muzâhim, *Vak'atu Sıffîn*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Kahire, 1962, s.57-58, 60-62; İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dineverî, *el-İmâme ve's-Siyâse*, thk. Ali Şîrî, Beyrut, 1990, I, 118-121. Bu eserin İbn Kuteybe'ye aidiyeti tartışma konusudur.

Kelbîlerin ve Kaysîlerin yüzyıllardır üzerinde yaşadıkları Suriye topraklarında Şâm merkezli bir idarî yapı arzu ettiklerini, bunu sağlamak için de belli bir mücadelenin içinde olduklarını gösterir.

Muâviye, stratejik müttefik olarak addettiği Kelb kabilesiyle akrabalık kurarak ilişkilerini daha da sağlamlaştırmıştır. Bu bağlamda kabilenin ileri gelenlerinden Bahdel b. Üneyf el-Kelbî'nin kızı Meysûn'u ikinci eşi olarak seçmiş, bu evlilikten oğlu Yezid dünyaya gelmiştir (26/647 ya da 27/648).⁵⁶ Bilindiği gibi I. Yezid, Emevîler devletinin ilk veliahdıdır. Onu veliaht bırakırken Kelbîlerin desteğine mecbur olduğu için böyle bir seçim yaptığı düşünülebilir. Oğlunun halifelik için gerekli ehliyet ve liyakate sahip olmadığını fark etmesine ve bu hususta uyarılmasına rağmen acaba niçin böyle bir tercihte bulunmuştur? Kureyş'in önemli bir koluna, üstelik idarî vasfı ile tebarüz etmiş bir ailesine mensup olmasına karşın, Kureyş'in Yarımada'daki liderlik pozisyonunu niçin riske atmıştır? Yezid'in iktidarıyla birlikte mevcut Adnânî-Kahtânî mücadelesinin⁵⁷ derinleştirileceğini ve belki de İslâm dünyasının ikiye ayrılacağını varsayamamış mıdır?

Bu ve benzeri sorular çoğaltılabilir. Ama ortada Muâviye'nin önünde kolay kolay aşamayacağı bir problem mevcuttu. Doğrusu o, yaşadığı önemli bir sağlık sorunu sebebiyle Yezid'i veliaht bırakmak zorunda kalmıştır.

Kaynaklara göre künyesi "*Ebû Abdîrrahmân*" olan Muâviye çok eşliydi ve bu eşlerinden kız ve erkek çocukları dünyaya gelmişti. Bunlardan Kureyşli Fâhite bt. Kurza b. 'Abd-i 'Amr b. Nevfel b. 'Abd-i Menâf isimli eşinden dünyaya gelen Abdullah isimli oğlu zihinsel özürlyüdü. Künyesini aldığı Abdurrahman ise küçük yaşta vefat etmişti.⁵⁸

Muâviye, Kelb kabilesi ile olan bağlarını güçlendirmek için eşi Meysûn'un amcasının kızı Nâile b. Ammâre el-Kelbî'yi nikâhına almış, fakat bir sebepten ötürü kısa süre sonra onu boşamıştı.⁵⁹ Dolayısıyla bu evlilikten herhangi bir çocuk dünyaya gelmedi.

Yine o, Fâhite'nin kız kardeşi Ketve bt. Kurza ile evlendi ve onunla birlikte Kıbrıs gazasına katıldı. Fakat Ketve burada vefat etti. Ondandır çocuğu olmadı.⁶⁰

Başka erkek çocuğu kalmadığı için Yezid'i veliaht bırakmak zorunda kaldığı

⁵⁶ Taberî, V, 329; İbn 'Asâkir, LXV, 398; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 222; İbn Hibbân, *es-Sîre*, II, 555; Zehebi, *Târîh*, V, 271; Zehebi, *Siyer*, IV, 36.

⁵⁷ Adnânî-Kahtânî mücadelesi için bkz. Hakkı Dursun Yıldız, "Arap", *DİA*, Ankara, 1991, III, 273; Fayda, "Kahtân", *DİA*, XXIV, 202.

⁵⁸ Taberî, V, 329; İbnü'l-Esîr, III, 124; Nuveyrî, *Nihâyetu'l-Ereb*, XX, 374-375; Safedî, XXVII, 87; İbn Kesîr, XI, 682-683; İsfahânî, XVI, 47-48; Halebî, I, 71.

⁵⁹ Rivayete göre Meysûn'dan onun hakkında bilgi istedi. Meysûn, Nâile'nin güzel olduğunu fakat göbeğinin altında gördüğü bir beni uğursuzluk alameti saydığını ima etti. Bunun üzerine Muâviye de onu boşadı. Bkz. Taberî, V, 329; İbn 'Asâkir, LXII, 127; İbnü'l-Esîr, III, 124; Nuveyrî, *Nihâyetu'l-Ereb*, XX, 375; Safedî, XXVII, 87; İbn Kesîr, XI, 682-683; İsfahânî, XVI, 47-48; Halebî, I, 71.

⁶⁰ Taberî, V, 329; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 124.

düşünülse de bu sorunu bir erkek çocuk daha yaparak aşabilirdi. Ancak tam bu noktada bir hâricînin kendisine düzenlediği suikast girişimiyle (41/661) ilintili bir problem zuhur etti. Saldırdan yaralı olarak kurtulan Muâviye, tabibin zehirden şifa bulması için sunduğu seçeneklerden birisini tercih edince tıbben kısır kalmış ve bu yüzden hayatının geri kalan kısmında çocuk sahibi olamamıştır.⁶¹ Bütün bunlardan hareketle onun Yezid'den başka bırakabileceği bir veliaht adayı olmadığı söylenebilir. Fakat belki de bu durum onun işini kolaylaştırmıştır. Çünkü veliahtlık şartlarını taşıyan Kureyşli (Adnânî) bir çocuğunun olması, o güne kadar kendisini her anlamda destekleyen Kelb ve diğer kabilelerle büyük sıkıntılar yaşamasına sebebiyet verebilir, bu ise dostu olduğu kadar düşmanı da çok olan Muâviye'yi oldukça zor durumda bırakabilirdi.

Hâricilerin, Muâviye'ye yönelik bu başarısız suikast girişiminin ardından çoğunluğunu Kelbîlerin oluşturduğu bir muhafız birliğinin teşekkülü kabilenin prestijini daha da arttırmıştır. Bu uygulama İslâm tarihinde bir ilktir. Zarar görülebilir endişesiyle namaz kılariken bile başucunda nöbet tutulmuştur.⁶² Hz. Ömer'in namaz esnasında saldırıya uğramasının ya da Hz. Osman'ın evinde öldürülmesinin, hârici suikastı kadar onu endişelendirmediği söylenebilir. Çünkü bu suikastlar dış kaynaklıdır. Muâviye ise anlaşılacak yakını addettiği başta Kelb mensupları olmak üzere Şâm halkından bu derece olumsuz bir tavır beklemektedir.

Buraya kadar Muâviye-Kelb münasebetlerinin açıkça çıkar ilişkisine dayandığı söylenebilir. Öyle ki iki taraf için de salt anlamda itimat, itaat, fedakârlık, îsar ve teslimiyetten söz edilemez. En azından bir koyup bir alma düşüncesi temel prensiptir. Tahkîm hadisesinden sonra Şâm halkının ve elbette Kelb kabilesinin Şâm'da toplanan mecliste onu halife olarak aday gösterip beyat ederek⁶³ Sıffin'den sonra ona siyasî içerikli destek vermesi bu meyanda değerlendirilebilir. Bu desteği sırf akrabası oldukları için verdiklerini düşünmek yanlış olur. Onlar yaklaşık 40 yıldır birlikte yol aldıkları Muâviye'ye verdikleri destekle zaten kâtibleri/vezirleri, eşrâfî, zenginleri, toprak sahipleri, komutanları ile var oldukları bir siyasî yapı içerisinde kendi ferdî, içtimaî, siyasî ve iktisadî konularını teminat altına almışlardır.

Benû Kelb Suriye bölgesinin, özellikle de Şâm kentinin merkezi statüsünün sürmesi ve böylece aralarında bulunduğu Yemenli kabilelerin iktidara yakın durmanın nimetlerinden faydalanması adına asabiyet kavramının hala revaçta olduğu bir dönemde Kureyş/Adnânî kökenli Muâviye'ye ve sonrasında Ümeyyeoğullarına menfaatlerinin örtüştüğü yerlerde gücü nispetinde destek vermiştir. Aksi durumlar söz konusu olduğunda aynı desteğin çıkarları doğrultusunda ama yine ikinci planda kalarak başka kişi ya da gruplara verildiği görülmekte-

⁶¹ Belâzurî, *Ensâb*, II, 490; Taberî, V, 149; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 742-743; Nuveyrî, XX, 206; Zehebî, *Siyer*, III, 143; İbn Kesîr, XI, 19.

⁶² Belâzurî, *Ensâb*, II, 490, V, 159; Taberî, V, 149; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 742-743; İbn Kesîr, XI, 19; Mustafa Zeki Terzi, "Ordu", *DİA*, Ankara 2007, XXXIII, 359.

⁶³ Minkarî, *Vak'atu Sıffin*, I, 445; Taberî, V, 71; Zehebî, *Siyer*, III, 137; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 706.

dir. Mervân b. Hakem'in halifelik sürecinde kabilenin oynadığı rol anlatılanlara örnek teşkil eder.

Usta bir politikacı olan Muâviye'nin iç ve dış siyasette Kelb kabilesinin bu fırsatçı yapısından olabildiğince faydalanmıştır. Yezid için yürüttüğü beyat süreci mevzuya örnek teşkil eder. Buna göre o, Kûfe valisi Muğîre b. Şu'be'nin telkinleriyle ve yaptığı istişareler neticesinde Kelbli bir anneden dünyaya gelen oğlu Yezid'i veliaht ilan etti (50/670). 6 yıl süren bir uğraşın sonunda ise ülkenin - Medine dışında- bütün bölgelerinden onun adına beyat almayı başardı (56/675-676). Hicaz'daki beyat sorununu halletmek üzere H.56/675-676 senesinde umre (ya da hacc⁶⁴) için Mekke'ye hareket etti. Medine'den geçerken muhalefetin başını çeken Hüseyin b. Ali, Abdullah b. Zübeyr, Abdullah b. Ömer ve Abdurrahman b. Ebî Bekir ile görüşerek onları ikna etmeye çalıştı.⁶⁵ Bazı kaynaklara göre Muâviye, beyatten kaçınan küçük ama etkili bir grubun muhalif kalması üzerine tamamı Şâm askerinden oluşan 1000 kişilik süvari birliğiyle onları ikna etmek üzere umre ya da hacc bahanesiyle Medine'ye geldi. Halifeliliğin saltanata dönüşmesinden endişelenen Hüseyin b. Ali, Abdullah b. Zübeyr, Abdullah b. Ömer ve Abdurrahman b. Ebî Bekir bu husustaki olumsuz görüşlerini ona kısaca aktardılar. Fakat tehditkâr tavrı yüzünden bu kişiler gizlice Mekke'ye geçtiler. Muâviye de derhal hareket ederek onları gözetim altına aldı. Yezid'in veliahtlığı hakkındaki görüşlerini sordu, kendilerini sonuna kadar dinledi ve onlara çeşitli cevaplar verdi. Nihayetinde Yezid'e beyat etmemeleri durumunda onları ölümle tehdit etti. Vesayet karşıtları baskıya dayanamayarak ya da büyük bir fitnenin çıkması endişesiyle Yezid'in veliahtlığını tanımak mecburiyetinde kaldılar.⁶⁶

Veliaht olarak belirlenen şahıs Meysûn'un oğlu Yezid olunca, rivayette geçen 1000 kişilik Şâm birliğinin Kelb kabilesinden teşekkül etmesi ya da bu askerî birlikte çoğunluğa sahip olmaları kuvvetle muhtemeldir. Çünkü Yezid'in yeni pozisyonu kabilenin iktidara doğrudan ortak olması anlamına gelmektedir ki bilhassa Kelbliler, zamanında tebaası oldukları Gassânîler döneminde bile böyle bir fırsatı yakalayamamışlardır.

Muâviye'nin geç dönemde müslüman olması ya da Doğu Roma kültürünün hâkim olduğu çok uluslu ve kültürlü Suriye topraklarında uzun süre valilik yapmasından ötürü olayları anlama ve anlamlandırmada Hicaz bakış açısına sahip olmadığı söylenebilir. Veliaht bırakma düşüncesinin sahabe tarafından "*Bi-zans'taki gibi işi saltanata çevirmek istiyorsunuz.*"⁶⁷ şeklinde okunması onun bu noktada ilkesel değil de konjonktüre dayalı hareket ettiğini gösterir. Çünkü halife seçiminde ahabın şurâ sistemini benimsediği bilinmektedir. Onlar, veli-

⁶⁴ İbn Hayyât, *Târîh*, s.213.

⁶⁵ Taberî'de, Muâviye'nin bunu zorlama ve tehdit olmaksızın yaptığı şeklinde geçer. Bkz. Taberî, V, 301-304.

⁶⁶ İbn Hayyât, *Târîh*, s.213-217; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 97-103; Zehebî, *Târîh*, IV, 148-152; Nuveyrî, XX, 555-559; İbn Kesîr, XI, 307; Kılıç, Ünal, *Tartışmaların Odağındaki Halife, Yezid*, İstanbul, 2013, s.97-105.

⁶⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 100; Zehebî, *Târîh*, IV, 148; İbn Hacer, IV, 327.

ahtlığı gündeme geldiğinde Yezid'in Kelb kabilesinden oluşunu sorgulamamış, sadece Bizans'ta olduğu gibi babadan oğula geçen saltanat sistemine benzediği için bu duruma itiraz etmişlerdir.

Emevîler dönemi tabîûnun meşhur âlimlerinden Hasan-ı Basrî de (ö.110/728) Yezid'i halifelik bağlamında kabile faktöründen ziyade dinî ve ahlakî açıdan şöyle değerlendirir.

“Muâviye'nin dört uygulaması vardır ki bunların bir tanesi bile tehlikelidir. İki, insanlar arasında ashâb ve faziletli kişiler dururken hilâfeti istişaresiz bir şekilde kılıç zoruyla alması. İkincisi; sarhoş, içkici, ipekli giyinen, eğlence peşinde koşan oğlu Yezid'i veliahd olarak bırakması. Üçüncüsü; Rasûlullâh: “Çocuk doğduğu yatağa aittir” dediği halde Ziyad'ı nesebine katması. Sonuncu ise Hucr ve arkadaşlarını idam ettirmesi.”⁶⁸

Kelb kabilesinin, Emevî siyasetine verdiği desteğin karşılığını aldığı muhakkaktır. Örneğin; Meysûn'un kardeşi ve I. Yezid'in dayısı olan Hassân b. Mâlik b. Bahdel el-Kelbî, Muâviye tarafından Ürdün⁶⁹ ve Filistin âmili olarak atanmıştır.⁷⁰ Sıffin savaşında Kelb kabilesinin komutanı vasfıyla görev alan Hassân'a⁷¹ bazı rivayetlere göre yeğeni I. Yezid döneminde Filistin âmilliği tevdi edilmiştir.⁷² Neticede I. Yezid döneminde Ürdün ve Filistin âmilliği görevlerini sürdürdüğü kesindir.⁷³ Hassân'ın yetki alanlarının artması elbette siyaset ve bürokraside kabilesinin elini güçlendirmiştir. Fakat burada Muâviye ve oğlu Yezid'in denge politikası bağlamında Kaysîlere de önemli vazifeler verdiği göz ardı edilmemelidir.⁷⁴

Muâviye'nin ölüm döşeginde bile Şamlılardan vazgeçemediği bilinir. Oğlu Yezid'e bu meyanda yaptığı tavsiyeler manidardır. *“Şamlıları dikkate al! Çünkü onlar senin sırdaşın olurlar. Düşmandan şüphe edersen onlardan yardım iste. Vazifeleri sona erdiğinde onları geri çağır. Zira başka beldelerde uzun süre kalırlarsa, ahlâkları bozulur.”⁷⁵*

Sadece bu rivayet esas alındığında; siyasî hayatı boyunca başta Kelb kabilesi olmak üzere iktidarını Şamlılara yaslayan Muâviye'nin, veliahdına da devletin bekası için aynı doğrultuda hareket etmesi yönünde telkinlerde bulunduğu görülür. Fakat Yermük savaşıyla birlikte Şâm bölgesine önemli miktarda Kaysî'nin yerleştiğini de unutmamak gerekir. Yani “Şâmlılar” denilince sadece

⁶⁸ Taberî, V, 279; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, III, 82; Nuveyrî, XX, 340.

⁶⁹ Belâzurî, *Ensâb*, VI, 259; İbn 'Asâkir, XII, 449; Yâkût, I, 148; Zehebî, *Siyer*, III, 243; Isfahânî, IX, 208-209.

⁷⁰ Belâzurî, *Ensâb*, VI, 259; İbn 'Asâkir, XII, 449; Taberî, V, 531; Yâkût, I, 148.

⁷¹ Zehebî, *Târîh*, V, 92; Zehebî, *Siyer*, III, 537.

⁷² Belâzurî, *Ensâb*, V, 359; İbn 'Asâkir, XII, 449, XVIII, 248.

⁷³ Belâzurî, *Ensâb*, VI, 264; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, III, 238.

⁷⁴ Dahhâk b. Kays örneği için bkz. Belâzurî, *Ensâb*, II, 438, III, 36 V, 146, 159; Minkarî, I, 12; İbn Hayyât, *Târîh*, I, 223, 226; Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, Beyrut 2002, II, 89-90; Taberî, V, 135, 300, 308, 323, 327-328, 530; İbn Kesir, *el-Bidâye*, X, 656, XI, 392; Zehebî, *Târîh*, IV, 168, 317; İbnü'l-Esir, III, 120.

⁷⁵ Bkz. Belâzurî, *Ensâb*, V, 100, 145-146; Taberî, V, 323; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, III, 120.

Kahtanî kökenliler anlaşılmalıdır.

I. Yezid döneminde daha etkili olduğu anlaşılan kabile, II. Muâviye b. Yezid'in vefat bırakmaksızın vazifeden çekilip kısa süre sonra da vefat etmesiyle⁷⁶ yavaş yavaş bu etkinliğini kaybetmeye başlamıştır. Böyle olduğu Câbiye görüşmeleri ve sonrasında yaşananlardan anlaşılabilir. Kısaca değinilecek olursa; II. Muâviye'den sonra hilafet makamı münhal kalınca önemli mevkiilerdeki eski-yeni bazı Emevî yöneticileri, Hicaz halifesi Abdullah b. Zübeyr'e beyat ettiler ya da buna niyetlendiler. Bunlar arasında I. Muâviye ve I. Yezid dönemlerinin önemli ismi Dahhâk b. Kays⁷⁷ ile Hz. Osman döneminin en önemli bürokratı olan Mervân b. Hakem de bulunuyordu. Kınnesrîn ve Humus valileri ise İbn Zübeyr'e biatlarını izhar etmişlerdi.⁷⁸ Mervân, İbn Zübeyr'e beyat etmek üzere yola koyulmuşken Ubeydullâh b. Ziyâd'ın davetiyle Câbiye'de⁷⁹, Ümeyyeoğulları'nın ileri gelenleri ve Kelb kabilesi eşrafiyla buluştu. Hassân b. Mâlik el-Kelbî önce yeğeni Hâlid b. Yezid'i halife nasb etmek için yoğun çaba harcadıysa da yaşı küçük olduğu gerekçesiyle müzakereciler tarafından uygun görülmedi. Nihayet 40 gün süren görüşmeler sonunda Emevî ileri gelenleri, Ubeydullah ve Husayn b. Numeyr'in de ısrarıyla orada bulunanları Mervân'ın halife olması yönünde ikna ettiler. Hassân da çoğunluğa uyarak; Mervân'dan sonra yeğeni Hâlid ile yine Kelbî bir anneden dünyaya gelen Amr b. Sa'îd el-Eşdak'ın birinci ve ikinci veliaht olarak onaylanması şartıyla buna rıza gösterdi, ardından da insanları Mervân'a beyat etmeye davet etti.⁸⁰

Kelb kabilesinin, Câbiye'de birtakım imtiyazlar verdiği ortadadır. Süfyânîler döneminin etkin siyasetçilerinden Hassân el-Kelbî'nin, kabilesi sıhriyet yoluyla iktidara uzanmış iken hilâfet makamının Benû Ümeyye'den Mervân'a tevdiine boyun eğmesi bunu gösterir. Askerî anlamda muktedir iken⁸¹ hilafete kendisini ya da bir başka Kelbîyi değil de yine bir Kureyşliyi düşünmesi, Arap toplumunun ancak bir Kureyşlinin liderliğinde cem olma ve birlikte hareket etme geleneğine

⁷⁶ Ezrakî, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed, *Ahbârü Mekke ve Mâ Cæe Fihâ Mine'l-Âsâr*, thk. Rüşdî es-Sâlih Melhas, Beyrut ty., I, 204; Belâzurî, *Ensâb*, V, 357-358; Taberî, V, 503; İbn Hibbân, II, 562; Nuveyrî, XX, 499-420; İbn Kesîr, XI, 663-664; Zehebî, *Târîh*, V, 251; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîh-i Buhârî*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Beyrut 1959, XIII, 195; Diyârbekrî, *el-Hamis*, II, 301.

⁷⁷ Belâzurî, *Ensâb*, II, 438, III, 36 V, 146, 159; Minkarî, I, 12; İbn Hayyât, *Târîh*, I, 223, 226; Câhîz, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, Beyrut 2002, II, 89-90; Taberî, V, 135, 300, 308, 323, 327-328, 530; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 656, XI, 392; Zehebî, *Târîh*, IV, 168, 317; İbnü'l-Esir, III, 120.

⁷⁸ Taberî, V, 530; İbn Abdilberr, *el-İsti'âb*, II, 745; İbn 'Asâkir, XXI, 291; Zehebî, *Târîh*, V, 133.

⁷⁹ Câbiye'nin konumu ve jeo-stratejik önemi için bkz. Mustafa Fayda, "Câbiye", *DİA*, Ankara 1992, VI, 538.

⁸⁰ İbn Sa'd, V, 41; Belâzurî, *Ensâb*, VI, 259-260; Taberî, V, 535-537; İbn 'Asâkir, XII, 449, XXIV, 293-295; Zehebî, V, 134-135, 233; İbn Kesîr, XI, 673, 712.

⁸¹ Hassân, İbn Zübeyr'e beyat ederek Kaysilerin menfaatlerini gözetmeye çalışan Dahhâk b. Kays ve taraftarlarını kendine bağlı askerlerle Mercirâhit savaşında mağlup ederek Câbiye'de halife olan Mervân b. Hakem'in konumunu güçlendirmiştir. Ayrıntılar için bkz. İbn Sa'd, V, 38, VII, 410-411; Belâzurî, *Ensâb*, VI, 264-266, 272-276; Taberî, V, 530-538; İsfahânî, *el-Ağâni*, XIX, 208-210; İbn Abdilberr, III, 1389; İbn 'Asâkir, XVIII, 248, XXIV, 292-298; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, III, 239-242; Zehebî, *Târîh*, V, 133-136; İbn Kesîr, XI, 662, 668-679; İbn Hacer, *el-İsâbe*, III, 479, VI, 258; 'Aynî, XX, 307; Yıldız, "Dahhâk b. Kays", *DİA*, VIII, 409-410.

sahip olduğu gerçeğini herkes gibi onun da idrak ettiğini gösterir.

Kelbîlerin iktidar oyunları “*Mervânîler*” döneminin başlamasına mani olamamışsa da siyasî konumları ve Emevî ailesindeki mümtaz yerleri Emevîler devleti yıkılana kadar sürmüştür. Nitekim Mervân b. Hakem'in eşlerinden Leylâ bt. Zebbân Kelb kabilesindedir ve Abdülaziz'in annesidir.⁸² Yine III. Yezid b. Velid'in eşi de Kelb kabilesinden bir hanımdır.⁸³ Yine Emevî halifeleri Kuzey Afrika'ya genellikle Kelbli valiler görevlendirmiştir. Endülüs'te de Ebu'l-Hattâr gibi Kelbli valiler görev almıştır (743-747).⁸⁴

Kabile mensuplarının, Kayslıların desteğini arkasına alarak Harran'ı merkez ittihaz edinen ve Şâm eksenli siyaseti inkırazı uğratmaya çalışan son Emevî halifesi II. Mervan aleyhine ihtilal sürecindeki Abbasilerin yanında yer almaları⁸⁵, aslında Emevîler devletine kayıtsız şartsız tabi olmadıklarının somut delillerindedir. Bu siyasî refleks onların Gassânîler döneminden beri sergiledikleri karakteristik özellikleridir ve belki de kabile, bu siyasî esnekliği sayesinde hemen her dönemde etkin konumunu koruyabilmiştir. Ancak Abbasîlerin devletin merkezini Irak'a (Bağdat) taşımasıyla Suriye bölgesindeki Kelb ve benzeri kabilelerin siyasî hayattaki etkin konumları zayıflamış, bir süre sonra da kaybolmuştur.

Sonuç

VII. yüzyıl fetihleri sonrasında İslâm medeniyeti lehine gerçekleşen dinî, siyasî, sosyal ve kültürel dönüşümün Irak, Suriye, Yemen gibi kadim medeniyetlerin kurulduğu yerlerde ırkî, tarihî ve kültürel paydalara bağlı olarak süratle gerçekleştiği söylenebilir. Nitekim bu topraklarda yaşayan topluluklar İslâm dini ve kültürünü zahirde kabul ettikleri gibi fetih hareketlerine de bilfiil iştirak etmişler, fitne hadiselerinde ise taraf olmak durumunda kalmışlardır. Benû Kudâ'a'nın en önemli kolu olan Kelb kabilesi buna örneklik teşkil eder.

Kelb kabilesi, Cahiliye döneminde Kureyş tarafından bilinen bir topluluktur. İslâm'ın zuhurundan sonra Hz. Peygamber hacca gelen bir grup Kelbliyi dine davet etmiştir. Medine döneminde ise ilişkiler daha çok askerî minvalde seyretmiş, nihayet “Heyetler Yılında” güneydeki bazı kolları Medine'ye gelerek müslüman olmuştur.

Hulefâ-yı Râşidîn döneminde kabilenin asıl nüfuz sahibi olan kuzey kolları ile silahlı mücadeleler yaşandığı görülür. Özellikle Şâm'da yaşayan Kelbîlerin, mütenebbî Tuleyha'yı himaye etmeleri, Şâm kuşatmasında Bizans askeriyeye birlikte şehri savunmaları ve son olarak Yermûk savaşında yine Bizans kuvvetlerinin yanında yer almaları gerilimi tırmandırmıştır. Fakat müslümanlar Şâm'ı fetih edip Yermûk savaşında muzaffer olunca dirençleri kırılmış, Gassânîlere ve

⁸² İbn Sa'd, V, 36; Belâzurî, *Ensâb*, V, 448; İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said b. Hazm ez-Zâhirî, *Cemheretu Ensâbi'l-Arab*, thk. Komisyon, Beyrut, 1983, s.87; İbn 'Asâkir, IX, 21.

⁸³ İbn Hazm, *Cemhere*, s.90.

⁸⁴ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IV, 291-292, V, 75-76; Özkuyumcu, “Kelb (Benû Kelb)”, *DİA*, XXV, 204.

⁸⁵ Özkuyumcu, “Kelb (Benû Kelb)”, *DİA*, XXV, 204.

ötesinde Bizans'a verdikleri destek böylece sona erdirmiştir.

Asırlardır Bizans'ın, dolayısıyla da Hıristiyan dini ve kültürünün etkisinde kalan Suriye bölgesi müslümanlara yabancı değilse de yapılması planlanan köklü ve kalıcı icraatlar yerel unsurlarla işbirliğine gidilmesini gerekli kılıyordu. Müslüman yöneticiler ihtiyaç duydukları bu desteği farklı coğrafyalarda farklı kesimlerden sağlarken Suriye eyaletinde bu iş için Gassânîler döneminde önemli bir siyasî ve idarî tecrübe edinen Benû Kelb'i seçmişlerdir. Bu bağlamda ilişkiler Halife Ömer'in Şâm valisi olarak atadığı Muâviye b. Ebî Süfyân döneminde ivme kazanmıştır. Muâviye entegrasyon adına bu kabileden iki evlilik yapmış, bunlardan Meysûn'dan dünyaya gelen oğlu Yezid'i bütün eleştirilere rağmen ileriki dönemde veliaht olarak bırakmış, idarî, siyasî ve askerî alanda bazı önemli kadroları onlara tahsis etmiştir.

Kozmopolit bir coğrafyada görev yapan Şâm valisi, siyasî ve idarî açıdan rahat hareket ettiği Hz. Osman döneminde, düzeni sağlamak adına denge politikası yürütmüş; bu bağlamda başta Kelbîlere, sonrasında Adnânî menşeli Kaysîlere ve diğer Kahtânî kabilelere çeşitli devlet kademelerinde şans tanımıştır. Yine o, ince bir siyaset ve konjonktürel manevralar sayesinde başta Kelb olmak üzere bütün bu unsurları aynı ideal etrafında toplayabilmiştir.

Muâviye'nin siyasî hayatında Kelb kabilesinin izleri Hz. Osman'ın katli ve ardından yaşanan hilafet mücadelesi sürecinde bütün açıklığıyla görülür. Halifelik konusunun Medine şurasında ele alınması halinde Ümeyye ailesinin hemen hiçbir şansı olmadığını fark eden Muâviye ittifak arayışlarına girmiş, Halife'nin kanını öne sürerek Muhacir ve Ensâr'a çağrıda bulunmuş fakat olumsuz yanıt almıştır. Doğrusu bu davetiyle o, çıktığı yolda geniş katılımlı bir meşruiyet zemini oluşturmaya gayret göstermiş ve böylelikle yapılabilecek eleştirilerin önüne geçmek istemiştir. Bir kısım Mekkeli kendisine destek veriyse de bunu yetersiz bulduğundan yirmi yıla yakın valiliğini yürüttüğü Suriye halkı ile bilhassa Şâm'ın nüfuzlu kabilesi ve maktul Halife'nin yakın akrabası olan Benû Kelb'in tam desteğini alarak mücadelesini başlatmıştır. Anlaşılan Mudar soyundan gelen Muâviye bütün bu cesur adımları atarken Kahtânî menşeli kabilelerin desteğini almakta bir sakınca görmemiştir. Bu noktada kendisine birincil ve asıl desteğin Kelb kabilesi tarafından verildiği ise temel kaynaklardan anlaşılabilir.

Kelb kabilesi siyaset, bürokrasi ve devlet tecrübesi anlamında Gassânîler dönemini iyi değerlendirdiyse de yeni dönemde iktidar mücadelesi vermek yerine hâkim unsurun yanında yer almayı tercih etmiştir. Çünkü Kelb ve bölgedeki diğer kabileler, Arap toplumunun sadece Kureş'in liderliğinde cem olup birlikte hareket edeceğini iyi biliyordu. Bu sebeple Hicaz merkezli bir devlete bağlılık yerine, dört asırlık Gassânî tecrübesinde olduğu gibi Şâm merkezli yeni bir siyasî yapılanma ile varlıklarını sürdürmek üzere Muâviye'ye destek vermişlerdir.

Yine Kelbîler; Siffîn savaşı, Tahkîm süreci ve Tahkîm'in peşi sıra Şâm'da

halife seçilmesi ve Kelbli Meysûn'dan dünyaya gelen oğlu Yezid'in veliahtlık süreçlerinde var güçleriyle Muâviye'nin yanında yer almışlardır. Yezid'in halifeliliği, kabilenin ulaştığı belki de en önemli başarıdır. Böylece Kelb, siyasî ve idarî alanda –kısa süre de olsa- birinci dereceden belirleyici rol oynamıştır.

Kabilenin Muâviye'ye verdiği kayıtsız-şartsız destek onun daha çok siyaset bilirliliği ve karizmatik bir lider olmasıyla ilintilidir. Hayatı boyunca bu kabileyi ve diğer siyasî aktörleri ustaca dizayn eden Muâviye, zamanı geldiğinde onlardan istediğini almasını da bilmıştır. Bu desteğin sonraki dönemlerde Ümeyyeoğullarının politikalarına göre arttığı ya da azaldığı görülür. Nitekim son Emevî halifesi II. Mervan'ın kendilerini ikinci plana itip iktidarını Kaysîlere yaslaması ve merkez olarak Harran bölgesini ittihaz etmesi, Kelbîlerin beklenmedik bir refleks göstererek Abbasî ihtilaline destek vermelerine yol açmıştır. Bu da Emevî-Kelb ilişkilerinin prensipte çıkar ilişkisine dayanan, ilkesel olmaktan çok konjonktüre göre değişebilen, politik, dinî ve kültürel derinliği tartışılır bir siyasî ilişkiler sarmalı olarak algılanmasına imkân tanımaktadır.

Kaynaklar

- » Apak, Adem, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi-3 (Emevîler Dönemi)*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2013.
- , *Erken Dönem İslâm Tarihinde Asabiyet*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2016.
- » 'Aynî, Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ, *'Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîh-i Buhârî*, nşr. Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, Beyrut, ty., I-XXV.
- » Ağrakça, Ahmet, "Gassânîler", *DİA*, Ankara, 1996, XIII, 397-398.
- » Avcı, Casim, "Kudâa", *DİA*, Ankara, 2002, XXVI, 308-309.
- , "Me'rib", *DİA*, XVI, Ankara, 2004, 187-188.
- » Aycan, İrfan, *Saltanata Giden Yolda Muaviye bin Ebî Süfyan*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2014.
- , "Muâviye b. Ebî Süfyan", *DİA*, Ankara, 2005, XXX, 332-334.
- » Belâzurî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir, *Ensâbu'l-Eşrâf*, thk. Süheyl Zükkâr, Riyâd ez-Ziriklî, Beyrut, 1996, I-XIII.
- , *Futûhu'l-Buldân*, Beyrut 1988.
- » Beyhakî, Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali Ebû Bekir, *Delâilü'n-Nübüvve*, thk. Abdülmü'tî Ka'acî, Kâhire, 1969, I-VII.
- » Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, Beyrut, 2002, I-III.
- » Diyârbekrî, Hüseyin b. Muhammed b. Hasen, *Târîhu'l-Hamîs fî Ahvâli Enfesi'n-Nefis*, Beyrut, ty., I-II.
- » Ezrakî, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed, *Ahbâru Mekke ve Mâ Câne Fihâ Mine'l-Âsâr*, thk. Rüşdî es-Sâlih Melhas, Beyrut, ty., I-II.
- » Fayda, Mustafa, "Câbiye", *DİA*, Ankara, 1992, VI, 538.
- , "Kahtân", *DİA*, Ankara, 2001, XXIV, 202.
- » Halebî, Ali b. Burhâniddîn, *es-Sîretu'l-Halebiyye fî Sireti'l-Emîni'l-Me'mûn*, nşr. Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1980, I-III.
- » Harman, Ömer Faruk, "Arîm", *DİA*, Ankara, 1991, III, 373-374.
- » Halîfe b. Hayyât, Ebû Amr Halîfe b. Hayyât eş-Şeybânî, *Târîhu Halîfe b. Hayyât*, thk. Ekrem Ziyâ el-Umerî, Beyrut, 1977.
- » İsfahânî, Ebu'l-Ferec Alî b. Hüseyin b. Muhammed el-Kureşî, *el-Ağânî*, thk. Abdülemîr Alî Mühennâ – Semîr Yûsuf Câbir, Beyrut, 1986, I-XXV.
- » İbn Abdilberr, Ebû Amr Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed el-Kurtubî, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Beyrut, 1992, I-IV.
- » İbn Abdirabbih, Ebû Ömer b. Ahmed b. Muhammed, *Kitâbu 'Ikdi'l-Ferîd*, Beyrut, 1983, I-VIII.
- » İbn 'Asâkir, Ebu'l-Kâsım Ali b. el-Hasen b. Hibetullâh, *Târîhu Dımaşk*, thk. Amr b. Garâme el-Amrî, Beyrut, 1995, I-LXXX.
- » İbn Hacer, Ebu'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Beyrut, 1992, I-VIII.

- , *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîh-i Buhârî*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Beyrut, 1959, I-XIII.
- » İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *el-Müsned*, thk. Şuayb Arnavut, Müessesetü Kurtuba, Kâhire, 1955, I-VI.
- » İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said ez-Zâhirî, *Cemheretu Ensâbi'l-Arab*, thk. Komisyon, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1983.
- » İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed, *es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ'*, tsh. Hâfız Seyyid Aziz Bey, Beyrut, 1996, I-II.
- » İbn Hişâm, Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyüb el-Himyârî, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekkâ, İbrahim el-Ebyârî, Abdülhafız eş-Şelebî, Mısır, 1955, I-II.
- » İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ' İsmail b. Ömer el-Kureşî, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Abdillâh b. Abdilmuhsin et-Türkî, Dâru Hicr, yy. 1997, I-XXI.
- » İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dineverî, *el-İmâme ve's-Siyâse*, thk. Ali Şîrî, Beyrut, 1990, I-II.
- , *el-Ma'ârif*, thk. Servet Ukkâşe, Kahire 1992.
- » İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Munî' el-Hâşimî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, thk. İhsân Abbâs, Beyrut 1968, I-VIII.
- » İbn Seyyidî'n-Nâs, Ebu'l-Feth Muhammed b. Muhammed b. Muhammed, *Uyûnu'l-Eser fî Funûni'l-Meğâzî ve's-Şemâilî ve's-Siyer*, Beyrut, 1993, I-II.
- » İbnü'l-Esir, Ebu'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî, *el-Kâmil fî't-Târîh*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmurî, Beyrut, 1997, I-X.
- , *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, thk. Ali Muhammed Muavviz, Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Beyrut, 1994, I-VIII.
- » Kalkaşandî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ali, *Nihâyetu'l-Ereb fî Ma'rifeti Ensâbi'l-Arab*, thk. İbrâhim el-İbyârî, Beyrut, 1980.
- » Kastallânî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr, *el-Mevâhibu'l-Ledünniyye bi'l-Minahi'l-Muhammediyye*, Kahire, ty., I-III.
- » Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemu Kabâilî'l-Arabi'l-Kadîmeti ve'l-Hadîseti*, Beyrut 1994, I-V.
- » Kılıç, Ünal, *Tartışmaların Odağındaki Halîfe Yezid*, Kayihan Yayınları, İstanbul, 2013.
- » Minkarî, Nasr b. Muzâhim, *Vak'atu Sıffin*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Kâhire 1962.
- » Nuveyrî, Şihâbuddîn Ahmed b. Abdulvehhâb b. Muhammed, *Nihâyetu'l-Ereb fî Funûni'l-Edeb*, nşr. Dûru'l-Kütüb, Kahire, 2002, I-XXXIII.
- » Özkuyumcu, Nadir, "Kelb (Benû Kelb)", *DİA*, Ankara, 2002, XXV, 203-204.
- » Safedî, Ebu's-Safâ Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh, *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*, thk. Ahmed Arnavut-Türkî Mustafa, Beyrut, 2000, I-XXIX.
- » Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân Ebî Bekr, *Târîhu'l-Hulefâ'*, thk. Hamdi Demirtaş, yy. 2004.
- » Süheylî, Ebu'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed, *er-Ravdu'l-Unuf fî Şerhi Sîreti'n-Nebeviyyeti*, Beyrut, 1991, I-VII.
- » Şâmî, Muhammed b. Yûsuf es-Sâlihî, *Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd fî Sîreti Hayri'l-İbâd*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muavviz, Beyrut 1993, I-XII.
- » Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhim, Beyrut, 1967, I-XI.
- » Terzi, Mustafa Zekî, "Ordu", *DİA*, Ankara, 2007, XXXIII, 357-362.
- » Tomar, Cengiz, "Şâm", *DİA*, Ankara 2010, XXXVIII, 311-315.
- » Vâkidî, Muhammed b. Ömer Ebû Abdillâh, *el-Meğâzî*, thk. Marsden Jones, Beyrut, 1989, I-III.
- » Yâkût el-Hamevî, Şihâbuddin Ebû Abdillâh Yâkût b. Abdillâh, *Mu'cemu'l-Buldân*, nşr. Dâru Sâdir, Beyrut, 1995, I-VII.
- » Yıldız, Hakkı Dursun, "Arap", *DİA*, Ankara, 1991, III, 273-276.
- , "Dahhâk b. Kays", *DİA*, Ankara, 1993, VIII, 409-410.
- » Zehebî, Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhiri ve'l-A'lâm*, thk. Ömer Abdüsselâm et-Tedmurî, Beyrut, 1993, I-LII.
- , *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnavut Riyasetinde Komisyon, Dimaşk, 1985, I-XXV.